

Ελλάδα-Ευρώπη-Κόσμος: Μια πρόκληση για την Ελληνική Παιδεία

Ι.Ε. Πυργιωτάκης

*Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης
πρ. Αντιπρύτανης Πανεπιστημίου Κρήτης*

1. Εισαγωγή

Είναι προφανές ότι με τη διαδοχική αναφορά των τριών γεωπολιτικών χώρων (Ελλάδα, Ευρώπη, Κόσμος), υπαινίσσομαι το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, όσο και αν αποφεύγω να το κατονομάσω στον τίτλο του θέματός μου. Ο νεότευκτος αυτός όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά πριν από δεκαπέντε περίπου χρόνια και παρά την βραχύβια παρουσία του, τα βιβλία που αναφέρονται στη σχετική θεματική ανέρχονται σε αρκετές χιλιάδες, ενώ τα άρθρα και τα δημοσιεύματα σε επιστημονικά περιοδικά είναι απείρως περισσότερα. Στα τελευταία χρόνια, ο όρος αυτός, ως περιεργος εργαστηριακός ιός, έχει διαφύγει από τα σαλόνια της πολιτικής και τις αίθουσες των ακαδημαϊκών και διά των μέσων μαζικής ενημέρωσης διαχέεται παντού, εισέρχεται στις καθημερινές συζητήσεις και φαίνεται να προκαλεί ανησυχία.

Τι είναι όμως «παγκοσμιοποίηση»; Ο ορισμός είναι δύσκολος και, αν θέλει κανείς να είναι ακριβής, θα πρέπει λόγω της πολυπλοκότητας του φαινομένου, να δοκιμάσει ορισμούς διαφοροποιημένους κατά περιοχή. Εδώ περιοριζόμαστε στην παράθεση ενός μόνο γενικού ορισμού: «*Μια ισχυρή δύναμη οδηγεί τον κόσμο προς μια ενιαία συγκλίνουσα κοινότητα, και αυτή η δύναμη είναι η τεχνολογία. Έχει μαζικοποιήσει την επικοινωνία, τις μεταφορές και τα ταξίδια, κάνοντάς τα προσιτά, εύκολα και οικονομικά ακόμη και για τις πιο απομακρυσμένες περιοχές και για τις οικονομικά ασθενείς ομάδες. Ξαφνικά, κανένας τόπος και κανείς δεν είναι αποκομμένος από τη μαγνητική έλξη της νεότερικότητας. Σχε-*

δόν όλοι παντού θέλουν όλα τα πράγματα που έχουν δει ή ακούσει από τα νέα τεχνολογικά μέσα που κατευθύνουν τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους. Γίνονται έτσι όλο και περισσότερο μέρος ενός παγκόσμιου κοινού, γεγονός που ομογενοποιεί τις αγορές παντού ... Η νέα πραγματικότητα είναι η παγκοσμιοποίηση των αγορών, και μαζί της η ισχυρή πραγμάτωση της παγκόσμιας επιχείρησης». Είναι προφανές ότι ο ορισμός αυτός είναι έντονα επηρεασμένος από το φορδικό μοντέλο παραγωγής για το οποίο θα γίνει λόγος παρακάτω.

Κατά τον ίδιο τρόπο είναι εμφανές ότι, όπως στις περισσότερες περιπτώσεις έτσι κι εδώ, τονίζεται η παγκοσμιοποίηση των αγορών και του χρηματο-οικονομικού συστήματος. Όμως, το φαινόμενο δεν περιορίζεται μόνο εδώ. Σήμερα υπεισέρχεται σε όλες τις μορφές οργάνωσης της μετανεοτερικής κοινωνίας: την επιστήμη, τον πολιτισμό, τη συμπεριφορά, το ήθος. Αυτό ακριβώς το εγχείρημα αναλαμβάνει η παρούσα εργασία: Να καταδείξει τις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης στην επιστημονική και την πολιτιστική ζωή, με σκοπό να προσδιοριστεί η στάση της ελληνικής παιδείας απέναντι στο γενικευμένο πλέον αυτό φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Πριν από όλα, όμως, είναι ανάγκη να προβούμε σε μια πρώτη καταγραφή των συνθηκών, μέσα στις οποίες κινείται ο κόσμος σήμερα.

2. Παγκοσμιοποίηση κοινωνία και πολιτική

Είναι προφανές ότι ως παγκοσμιοποίηση καταγράφεται η μετάβαση από την κοινωνία της νεοτερικότητας στην κοινωνία της μετανεοτερικότητας. Ο γενικευμένος αυτός κοινωνικός ανασχηματισμός, κατά τα τελευταία κυρίως χρόνια, κάτω από τη διαρκώς αυξανόμενη πίεση του διεθνούς ανταγωνισμού, την επιταχυνόμενη τεχνολογική εξέλιξη και την αναδιάρθρωση των διαδικασιών της παραγωγής, με τη σύμφυτη απορρίθμηση της αγοράς εργασίας, έχει προσδώσει μια γενικευμένη επίταση στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Με τον τρόπο αυτό διευκολύνεται περισσότερο η μετατόπιση από τις εθνικές οικονομίες στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία της αγοράς, αναδύονται νέα μοντέλα παραγωγής και νέες μορφές ανάπτυξης, ενώ η παγκοσμιοποίηση των σχέσεων και η πλανητοποίηση των συμφερόντων καθίσταται αναπόφευκτη.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα του γενικευμένου ανταγωνισμού, γίνεται πλέον σήμερα όλο και περισσότερο λόγος για αμοιβαία διείσδυση μεταξύ των διαφόρων κέντρων παραγωγής, των μέσων μαζικής ενημέρωσης και των μονάδων εξουσίας, «για συνεχώς επικαλυπτόμενες σχέσεις με-

ταξύ επιχειρήσεων, αγορών και κράτους», οι οποίες τείνουν μάλιστα να αποτελέσουν σημαίνουσα, και ενδεχομένως ανησυχητική, έκφραση της διεθνούς ολοκλήρωσης. Προφανώς δεν είναι τυχαίο, ότι στην κορυφή του ιταλικού κράτους αναρριχήθηκε ο γνωστός Μπερλουσκόνι, ότι ο πρώην Καγκελάριος Χέλμουτ Κολ βρίσκεται σήμερα σε δεινή θέση για τα γνωστά σκάνδαλα και ότι στην ελληνική πολιτική ζωή γίνεται όλο και περισσότερο λόγος για διαπλοκή, για διαπλεκόμενους και όλα τα συναφή.

Κάτω από την επίδραση των οικονομικών αυτών δομών και του αναδιαμορφούμενου διεθνούς περιβάλλοντος, παρουσιάζεται αντίστοιχη πολιτική μετατόπιση. Σημειώνεται, δηλαδή, υπέρβαση του κράτους-έθνους, με τη δημιουργία νέων, υπερεθνικών και υπερεκρατικών πολιτικών σχηματισμών (π.χ. Ευρωπαϊκή Ένωση) και συντελείται η βαθμιαία μετάβαση από το Εθνικό στο Διεθνές και το Παγκόσμιο. Είναι δηλαδή γνωστό ότι από την πόλη-κράτος της αρχαίας Ελλάδας περάσαμε αργότερα στις μεγάλες αυτοκρατορίες και ότι το έθνος-κράτος, ως πολιτική οργάνωση, είναι δημιούργημα των δύο-τριών τελευταίων αιώνων.

Στο έθνος-κράτος κυρίαρχο ρόλο παίζουν τα σύνορα, και η προστασία τους αποτελούσε ύψιστη αποστολή του Έθνους. Κατά τον ίδιο τρόπο, όμως, τα σύνορα δεν προστατεύονταν μόνο, αλλά παρείχαν κι εκείνα προστασία. Έτσι διαφυλασσόταν το εθνικό εισόδημα με τη δασμολόγηση των εισαγόμενων προϊόντων και τον τελωνειακό έλεγχο, ενώ η διέλευση των συνόρων και γενικά η διακίνηση του «ξένου», χωρίς αυστηρό έλεγχο διαβατηρίων κλπ. ήταν μέχρι πρότινος αδιανόητη και μέσα στον ίδιο τον ευρωπαϊκό χώρο.

Σήμερα, κάτω από τις γενικότερες συνθήκες που περιγράψαμε, γίνεται πλέον ορατή μια νέα διεθνής πολιτική κατάσταση, όπως τουλάχιστον αυτή διαμορφωνόταν μέχρι το χτύπημα της 11 Σεπτεμβρίου 2001: Οδηγούμαστε σε μια μορφή υπέρβασης του εθνικού κράτους, το οποίο δεν φαίνεται πλέον εύκολο να επιβιώσει έξω από μεγαλύτερους υπερεκρατικούς συνασπισμούς και υπερεθνικά μορφώματα. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι το κράτος καταργείται και παύει να υπάρχει. Απλώς ανασυγκροτείται και αναδιαρθρώνεται το πλαίσιο δράσης ανάμεσα σ' αυτό και τα υπερεθνικά μορφώματα. Με την έννοια αυτή αναμορφώνεται και το πολιτικό λεξιλόγιο, αφού οι περισσότερες έννοιες έχουν προκύψει στα πλαίσια του έθνους-κράτους, και ως κρατικογενείς δεν εκφράζουν πλέον το περιεχόμενο των νέων πολιτικών δεδομένων.

Η τάση αυτή της χαλάρωσης του εθνικού στοιχείου υποβοηθείται από την τεχνολογική εξέλιξη κατά τον καλύτερο τρόπο. Τα μέσα μαζικής

ενημέρωσης με τον έντυπο και κυρίως τον ηλεκτρονικό τύπο και το Internet έχουν εκμηδενίσει τις αποστάσεις και έχουν καταστήσει την επικοινωνία μεταξύ των λαών απλή και εύκολη υπόθεση και η διάδοση της πληροφορίας είναι ευρύτερη, πυκνή και άμεση. Κατά τον ίδιο τρόπο δεσπόζουν στον κοινωνικό χώρο οι πληθυσμακές μετακινήσεις, και η ανάμειξη λαών και πολιτισμών είναι καθημερινή πρακτική.

Κατά τον ίδιο τρόπο με την έναρξη της τρίτης χιλιετίας φαίνεται ότι στο χώρο της παραγωγής αντιστρέφονται οι σχέσεις ανθρώπου και μηχανής. Είναι γνωστό ότι μέχρι σήμερα δέσποζε το μοντέλο Ford και Taylor, το οποίο στηρίχτηκε στο σαφή διαχωρισμό διανοητικής και χειρονακτικής εργασίας. Με έναν τρόπο δηλαδή μοναδικό ως τότε, το μοντέλο αυτό διαχώρισε την επιτελική γνώση από τη χειρονακτική εργασία, συμπύκνωσε την πρώτη σε μια κατασκευή, η οποία αποκτούσε τη μαγική ικανότητα να μετασηματίζει την κεφαλαιοποιημένη αυτή γνώση σε παραγωγή αγαθών. Αφ' ης στιγμής, όμως, η μηχανή πάρει τη θέση της στη μονάδα παραγωγής, η ανθρώπινη σκέψη παύει να λειτουργεί και ο άνθρωπος απλώς την υπηρετεί, επαναλαμβάνοντας πανομοιότυπα και σχεδόν παθητικά, τις ίδιες πάντοτε κινήσεις.

Σήμερα, στην κοινωνία της μετανεοτεχνολογίας, τα πράγματα φαίνεται να αλλάζουν ξανά και η καπιταλιστική οικονομία εισέρχεται στο «μεταφορδικό ή νεο-φορδικό» μοντέλο παραγωγής. Η ανελαστική μηχανή, που μόλις περιγράψαμε, αντικαθίσταται από το ευφυές λογισμικό, το οποίο δεν δίνει μία και μόνο σταθερή και αμετάκλητη δυνατότητα αλλά πολλούς εναλλακτικούς τρόπους δράσης και διάδρασης. Ποιος από τους δύο θα έχει το προβάδισμα σ' αυτή τη διάδραση, αν θα προηγείται ο άνθρωπος ή η μηχανή, ποιος θα έπεται και ποιος θα ακολουθεί, αυτό είναι θέμα κρίσης και φαντασίας του ανθρώπου και εξαρτάται από την ικανότητά του να παρεμβαίνει προλαβαίνοντας τη μηχανή. Επομένως, στο νεοφορδικό μοντέλο ο άνθρωπος δεν χρειάζεται απλώς σταθερή τεχνολογία ή συγκεκριμένες ικανότητες και δεξιότητες, αλλά κρίση, φαντασία και τόλμη, διαρκή εγρήγορση, γρήγορη και ευφυή αντίδραση. Μόνο έτσι θα μπορέσει να πάρει το πάνω χέρι, προλαβαίνοντας στις πιο σωστές κατά περίπτωση επιλογές. Όλα αυτά απαιτούν υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, κι εκεί θα κριθεί το συγκριτικό πλεονέκτημα του μέλλοντος.

3. Επιπτώσεις στην Παιδεία: Το παράδειγμα του Πανεπιστημίου

Αντιλαμβανόμαστε ότι μέσα σ' αυτή τη γενικευμένη αναδόμηση του κόσμου και τη μετάβαση από την νεοτεχνολογία στην μετανεοτεχνολογία

τητα, το Πανεπιστήμιο δεν μπορεί να παραμείνει στις θεσμοθετήσεις με τις οποίες αποκρυσταλλώθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα, με τις συνθήκες και τις αρχές της νεοτερικότητας. Όσο διατηρήθηκε π.χ. ο σαφής διαχωρισμός μεταξύ επιτελικής γνώσης και χειρονακτικής εργασίας, υπήρχε ανάλογη κατανομή των θέσεων στο Πανεπιστήμιο και την αγορά εργασίας. Η κοινωνία γνώριζε ότι χρειαζόταν τόσους μηχανικούς, καθιέρωσε το *numerus clausus* και οι μηχανικοί που τελείωναν ήξεραν ότι θα βρουν δουλειά ως μηχανικοί, θα διοριστούν και θα εξέλθουν από την ενεργό δράση ως μηχανικοί.

Στη σύγχρονη μεταμοντέρνα εποχή με το νεο-φορδικό μοντέλο παραγωγής τίποτε απ' αυτά δεν ισχύει. Αυτό που περισσότερο από κάθε άλλο ισχύει και καθιστά κάπως ανταγωνιστικό το σύστημα απασχόλησης, φαίνεται να είναι η ευελιξία, η ικανότητα να προσαρμόζεται και να αναπροσαρμόζεται σε μια διαρκώς μεταβαλλόμενη αγορά εργασίας με αυξητικές και σε κάθε περίπτωση διαφοροποιημένες απαιτήσεις. Έτσι εκτιμάται ότι στο αναδομημένο και ανταγωνιστικό οικονομικό σύστημα, ο άνθρωπος θα χρειαστεί να αλλάξει επτά και οκτώ φορές επάγγελμα, ώσπου να ολοκληρώσει τη σταδιοδρομία του και να αφυπηρετήσει. Συνεπώς, η εποχή που κάποιος, με τη λήψη του πτυχίου του εξασφάλιζε και τα επαγγελματικά του προσόντα εφ' όρου ζωής, έχει παρέρθει οριστικά και καθένας πλέον είναι αναγκασμένος να έρχεται και να επανέρχεται στα φοιτητικά έδρανα, για να ανανεώνει και να επικαιροποιεί τις γνώσεις του. Διαβάζοντας μάλιστα τις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει κανείς την αίσθηση ότι το βάρος για την ισότητα των ευκαιριών είναι πλέον προσωπική υπόθεση του καθενός. Η προσφορά διατίθεται σε όλους, η επιλογή όμως και η μέριμνα ανήκει στον καθένα χωριστά και με την έννοια αυτή η ισότητα ευκαιριών μετατοπίζεται από τη δημόσια στην προσωπική ευθύνη, από το Κράτος στον πολίτη.

Με την έννοια αυτή, η επαγγελματική απασχόληση επιστημονικοποιείται πλέον και αυτό, σε μεγάλο βαθμό, εναποτίθεται στο Πανεπιστήμιο, γεγονός που επιφέρει αλλαγή στις σχέσεις του με την κοινωνία. Αυτό είναι το σύγχρονο νόημα της δια-βίου παιδείας: Όχι τόσο παιδεία για την εσωτερική μόρφωση και χειραφέτηση του ανθρώπου, αλλά για την επικαιροποίηση των επαγγελματικών του κυρίως γνώσεων και δεξιοτήτων. Η εκπαίδευση εξ αποστάσεως, το Έλευθερο Ανοιχτό Πανεπιστήμιο, τα Προγράμματα Σπουδών Επιλογής, τα εκπαιδευτικά προγράμματα μικρής διάρκειας και οι συναφείς μορφές πανεπιστημιακής εκπαίδευσης καλούνται να υπηρετήσουν τις ανάγκες αυτές. Έτσι τα Πανεπιστήμια ασχολούνται σήμερα όχι μόνο με τη συγγραφή μελετών και

την εκπόνηση συγγραμμάτων, αλλά και με τη συμπλήρωση τεχνικών δελτίων και τη διεκδίκηση προγραμμάτων. Ακόμη και οι Μεταπτυχιακές Σπουδές μετωνομάζονται σε Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών. Η διαφορά είναι στην ουσία: Οι σπουδές είναι μια διαρκής και αέναη διαδικασία συνεχούς εμπάθυνας σε έναν επιστημονικό χώρο, χωρίς τέλος. Αντίθετα, το Πρόγραμμα έχει αρχή και τέλος. Και προπάντων συγκεκριμένη διάρκεια. Αποβλέπει στην εξειδίκευση ορισμένων απόμων, καλύπτει τις υφιστάμενες ανάγκες, ολοκληρώνει την αποστολή του και παύει να υπάρχει. Έτσι από το Πανεπιστήμιο της επιστήμης και των Γραμμάτων διολισθαίνουμε στο πανεπιστήμιο της κατάρτισης και των προγραμμάτων.

Ανάλογη μεταβολή συμβαίνει και στο χώρο της έρευνας, όπου με την αύξηση των ερευνητών και των ερευνητικών κέντρων, χωρίς την αντίστοιχη προσαύξηση των σχετικών κονδυλίων, καλούνται όλοι τους να επιβιώσουν κυρίως από τις επιχειρήσεις και την ιδιωτική πρωτοβουλία. Έτσι έχει επέλθει αντιστροφή των ρόλων. Ενώ δηλαδή παλαιότερα οι παραγωγικές δυνάμεις είχαν στραμμένο το βλέμμα τους στο Πανεπιστήμιο αναζητώντας πρακτικές εφαρμογές της παραγόμενης εκεί θεωρητικής γνώσης, σήμερα οι ίδιοι οι ερευνητές έχουν στρέψει το βλέμμα τους στις μονάδες παραγωγής, προσπαθώντας να εντοπίσουν τις ανάγκες της και να εξασφαλίσουν οι ίδιοι αγορά για τα δικά τους «ερευνητικά προϊόντα». Μέσα στο πνεύμα αυτό το Πανεπιστήμιο προσλαμβάνει μάλλον επιχειρησιακό χαρακτήρα, τροφοδοτεί και ανατροφοδοτείται από την κοινωνία της αγοράς, διολισθαίνοντας όλο και περισσότερο στο επίκεντρο της παραγωγής και δεν είναι συμπτωματικό ότι γίνεται σήμερα λόγος για «οικονομία της γνώσης». Φαίνεται, ίσως, τολμηρό, αλλά μοιάζει να διαμορφώνεται βαθμιαία ένα νέο χρηματιστήριο, το χρηματιστήριο της γνώσης, στο οποίο οι τεχνολογικές, κυρίως, επιστήμες εισέρχονται με «σκληρό νόμισμα». Είναι προφανές ότι από μια τέτοια αξιολογική κατάταξη, προτάσσεται η υλικο-τεχνική πλευρά της ζωής και της κοινωνίας, ενώ οι πνευματικές και ηθικές αξίες οδηγούνται σε παραγκωνισμό.

Με βάση λοιπόν τα όσα ελέχθησαν για το Πανεπιστήμιο, διαπιστώνει κανείς ότι το εκπαιδευτικό σύστημα, χωρίς να το συνειδητοποιεί, μεταβάλλεται μέσα από τις ευρύτερες κοινωνικές αλλαγές. Καθώς, δηλαδή, οι κοινωνικές δομές μεταβάλλονται, επέρχονται αλλαγές στα επιμέρους συστήματα, με ανάλογες επιπτώσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα. Συντελείται έτσι μια «λανθάνουσα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση» που υφέρεται μονίμως, και μέσω του κοινωνικού ιστού διαποτίζει το εκπαιδευτικό σύστημα και μεταβάλλει τη βαθύτερη ουσία του. Μια μεταρρύθμιση που

δεν αναγράφεται και δεν δημοσιεύεται σε κανένα Φύλλο Εφημερίδος καμιάς Κυβέρνησης, ωστόσο επενεργεί ανυποψίαστα και γι' αυτό δραστικά με τρόπο ουσιώδη και αποτελεσματικό. Ίσως είναι, μάλιστα, η μόνη μεταρρύθμιση που μεταβάλλει όντως τη μορφή και το χαρακτήρα της εκπαίδευσης.

4. Πολιτιστικό περιβάλλον και ελληνική παιδεία

Είναι γνωστό ότι η ίδρυση των σχολείων με τη σημερινή τους μορφή, συμπίπτει περίπου με τη δημιουργία του κράτους-έθνους. Προϋπόθεση δηλαδή για την ύπαρξη και τη συνοχή του έθνους-κράτους αποτελεί η διαμόρφωση ενιαίας και ισχυρής κατά το δυνατόν εθνικής συνείδησης. Η αποστολή αυτή ανατέθηκε στο σχολείο, το οποίο όφειλε να αναμοχλεύσει και να ζωντανέψει το παρελθόν, με τους μύθους και τις παραδόσεις του, τα ήθη και τα έθιμα, να επεξεργαστεί τα βιώματα και την ιστορία του λαού και να καλλιεργήσει συνείδηση της ιστορικής του συνέχειας. Σήμερα, στον κόσμο της νεοτερικότητας, καλείται να συμπεριλάβει στην αποστολή του αυτή και άλλα ακόμη στοιχεία: Να συνδυάσει στα προγράμματα και στην εν γένει δράση και λειτουργία του, με τρόπο συμμετρικό και ανάλογο προς τις εκάστοτε συνθήκες, το «Εθνικό» με το «Ευρωπαϊκό» και το «Παγκόσμιο», το «ημέτερο» με το «αλλότριο», το «παραδοσιακό» με το «νεοτερικό».

Από τις εξελίξεις αυτές δεν μπορεί να διαφύγει η χώρα μας, η οποία βιώνει ήδη τις νέες συνθήκες από διάφορες πλευρές. Έτσι, το ελληνικό σχολείο καλείται ιδιαίτερα με την είσοδο των (λαθρο)μεταναστών να ανταποκριθεί σε μια πολύπλοκη αποστολή: Από τη μια οφείλει να διαμορφώσει έναν Έλληνα πολίτη, έτοιμο να ενταχθεί (όχι να αφομοιωθεί) στην Ευρωπαϊκή και την Παγκόσμια Κοινότητα και από την άλλη να διαμορφώσει από τους αλλοδαπούς μαθητές Έλληνες πολίτες ενταγμένους (όχι αφομοιωμένους) στην ελληνική κοινωνία.

Είναι λοιπόν προφανές, ότι η Ελλάδα καλείται να λειτουργήσει σε τρία επίπεδα, που διασυνδέονται μεταξύ τους και διευρύνονται διαδοχικά, ως τρεις ομόκεντροι κύκλοι: Το Εθνικό, το Ευρωπαϊκό και το Παγκόσμιο. Χωρίς να απολέσει τα εθνικά χαρακτηριστικά και τις παραδόσεις της, πρέπει να διασυνδεθεί με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, από την οποία οφείλει όχι μόνο να πάρει, αλλά μέσα από μια διαδικασία αμοιβαίας αλληλεπίδρασης, να καταθέσει τη δική της συνεισφορά και να συμβάλει στο νέο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι. Κάτι ανάλογο καλείται να πράξει και στις σχέσεις της με την παγκόσμια κοινότητα, μολονότι εδώ οι σχέσεις δεν διέρχονται από θεσμοθετημένα όργανα και υπερ-κρατικούς

θεσμούς, όπως συμβαίνει με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Στα πλαίσια όμως αυτά, η Ελλάδα, σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, έχει να αντιμετωπίσει μια ιδιόμορφη κατάσταση που απορρέει από την ελληνική ιδιαιτερότητα. Είναι γνωστή η διαφορά της ελληνικής από τη δυτική περίπτωση. Ο δυτικός πολιτισμός και η δυτική σκέψη γενικότερα, στηρίζεται στο *ratio*, στον Καθαρό Λόγο. Αντ' αυτού η ανατολή –και σ' αυτή προσεγγίζει περισσότερο η Ελλάδα– φαίνεται να προβάλλει περισσότερο το συναίσθημα. Πρόκειται απλώς για μια διαφορά, χωρίς καμιά διάθεση αξιολογικής κρίσης, χωρίς καμιά σκέψη, κοινωνία ή πολιτισμός να θεωρείται ανώτερος ή κατώτερος. Πρόκειται απλώς για μια διαφοροποίηση και «*διαφοροποίηση σημαίνει ετερότητα, ιδιαιτερότητα, ιδιομορφία και ιδιοπροσωπία*», δεν σημαίνει ανώτερο και κατώτερο, καλό ή κακό. Όμως η ιδιοτυπία αυτή αρχίζει να λαμβάνει αξιολογικό περιεχόμενο, από τη στιγμή που η επίδραση φαίνεται να ασκείται από τον «ισχυρότερο» προς το λιγότερο ισχυρό, από τον περισσότερο στο λιγότερο «προηγμένο», εν προκειμένω από το Δυτικό στον Ανατολικό, από τον Κεντροευρωπαίο προς το Βαλκάνιο. Από τη στιγμή που η φορά των πραγμάτων λειτουργεί σε μονοσήμαντη κατεύθυνση, η χώρα μας απειλείται από τον κίνδυνο της αλλοτρίωσης.

Το θέμα αυτό έχει προκαλέσει ποικίλες συζητήσεις, που είναι βέβαιο ότι θα συνεχιστούν. Είναι προφανές ότι οι γνώμες και οι απόψεις παίρνουν διάφορες μορφές και οι σκέψεις βάνουν προς διάφορες κατευθύνσεις. Ωστόσο αν ήθελε να καταγράψει κανείς όλο αυτό το δημόσιο διάλογο, όπως εμφανίζεται κατά καιρούς, και να ταξινομήσει με κάποιο συστηματικό τρόπο τις διατυπούμενες απόψεις, θα μπορούσε να τις εντάξει σε τρεις γενικές κατηγορίες: τις ευρωκεντρικές, τις εθνικο-απομονωτικές και τις απόψεις της κριτικής ενσωμάτωσης.

Ο Ευρωκεντρισμός θεωρεί κάθε δυτικό στοιχείο θετικό, αξιολογικά ανώτερο του ανατολικού και άρα αξιομίμητο. Η λογική του Ευρωκεντρισμού οδηγεί στην αβασάνιστη αποδοχή της δυτικής κουλτούρας, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ιστορική διαφορά. Έτσι υιοθετείται πλέον η δυτική κουλτούρα, που εισρέει και εισέρχεται στην ελληνική, χωρίς φραγμούς και όρια. Είναι φανερό ότι μια τέτοια στάση οδηγεί νομοτελειακά στην αλλοτρίωση και ενδεχομένως στην αφομοίωση του ελληνικού από το δυτικό πολιτισμό.

Στους αντίποδες της βρίσκεται η στάση εκείνη που αρνείται, όχι απλώς την υιοθέτηση ή τον εναγκαλισμό του δυτικού στοιχείου, αλλά και κάθε επαφή μαζί του. Με τον τρόπο αυτό προτρέπει στην απομόνωση του εθνικού από το διεθνές, προβάλλει αντίσταση ενάντια στη δυτικο-

ευρωπαϊκή και την παγκόσμια κουλτούρα και οδηγεί στον απομονωτισμό. Έτσι, από τον Ευρωκεντρισμό φτάνουν στον Ελληνοκεντρισμό, με την εμμονή στην εγχώρια παράδοση, την υπερβολική προσκόλληση στις «ρίζες», την αναζήτηση του «χαμένου» και το διωγμό του νεοτερικού.

Είναι προφανές ότι και τα δύο αυτά ρεύματα, έστω και εξ αντιθέτου, πράττουν το ίδιο σφάλμα: Αποφεύγουν να φέρουν σε επαφή το «εγχώριο» με το «αλλότριο», το «νεοτερικό» με το «παραδοσιακό», το «Ανατολικό» με το «Δυτικό» και, από μία άποψη, το «ορθολογικό» με το «συναισθηματικό». Το ένα με την αβασάνιστη αποδοχή του δυτικού και την εγκατάλειψη του οικείου και το άλλο με την εμμονή στο «εγχώριο» και την άρνηση στο «αλλότριο». Το ένα οδηγεί τη χώρα στον εθνικό επαρχιωτισμό και το άλλο στην αλλοτρίωση και τον αφανισμό. Με την έννοια αυτή και οι δύο αυτές στάσεις αποφεύγουν τη διασταύρωση των πολιτισμών και, επομένως, την πιθανότητα να κυφορηθεί το νέο, αυτό που σε τελική ανάλυση θα δώσει ώθηση στις διαδοχικές εκφάνσεις των ιστορικών υποκειμένων, κατά το Δημ. Τσάτσο, δηλαδή των εθνών και των εθνοτήτων και θα προκαλέσει νέες προοπτικές εξέλιξης στην Ενωμένη Ευρώπη.

Αυτό που απουσιάζει και από τα δύο αυτά ρεύματα είναι η κριτική εγρήγορση, αυτή που θα δώσει διέξοδο στο αδιέξοδο. Γιατί, «*πέρα από τα αδιέξοδα του αφομοιωτισμού και του απομονωτισμού, μακριά από τις ακρότητες του ευρωκεντρισμού και του ελληνοκεντρισμού, υπάρχει η δυνατότητα της κριτικής ενσωμάτωσης*», πέρα, δηλαδή, από τον ευρωκεντρισμό και τον ελληνοκεντρισμό υπάρχει ο ευρωελληνισμός. Αυτό σημαίνει ότι το δυτικό και το παγκόσμιο έρχεται σε επαφή με το ελληνικό, τίθεται κάτω από μια εξαντλητική κριτική ανάλυση και κάτω από την ανάλυση αυτή, είτε γίνεται αποδεκτό ως έχει, είτε απορρίπτεται, είτε γίνεται αποδεκτό, αφού πρώτα εμβαπτιστεί και εμποτιστεί στην εγχώρια παράδοση. Μέσα από την κριτική αυτή προσέγγιση, αποφεύγεται η αλλοτρίωση, αφού ό,τι γίνει αποδεκτό είναι εμβαπτισμένο και έχει υποστεί τις επιδράσεις του ελληνικού πολιτισμού, ούτε καταδικάζεται σε στασιμότητα, αφού έχει μολιαστεί με στοιχεία νεοτερικά.

Τελειώνοντας, πρέπει να τονιστεί ότι, στην κοινωνία της νεοτερικότητας δεν μπορούμε να εγκαταλείψουμε την παιδεία στη «λανθάνουσα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση», αφού μέσα σ' αυτή τη γενικευμένη αναδόμηση του κόσμου και των αξιών, οι «ισχυροί» επικρατούν και υπερισχύουν, ενώ μικροί λαοί, με ασθενή οικονομία και μειωμένη πολιτική επιρροή απειλούνται από αλλοτρίωση και αφανισμό, ακόμη κι αν έχουν μακροαίωνα ιστορία και μεγάλη συνεισφορά στην επιστήμη και τον πολιτισμό.

Αντιθέτως, η κοινωνία έχει χρέος να αντιτάξει στην παγκοσμιοποίηση των αγορών, την παγκοσμιότητα του σχολείου και να διαποτίσει την ανθρωπότητα με ένα κεντρικό «σύστημα ανθρωπιστικών αξιών», γιατί μόνο έτσι μπορεί να υπάρξει ο συνεκτικός ιστός της κοινωνικής συμβίωσης, της συνύπαρξης των λαών και του σεβασμού της ετερότητας. Και τότε μόνο η παγκοσμιοποίηση προσλαμβάνει περιεχόμενο: Όταν γίνει ανθρωποκεντρική.